

ΜΝΗΜΕΙΩΔΕΙΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ

στα ελληνικά μνημεία unesco

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΜΥΣΤΡΑ

► συντελεστές έργου

ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ

Αναστασία Λαζαρίδου, Δρ Αρχαιολόγος, Επίτιμη Προϊσταμένη Διεύθυνσης Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων & Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων
Νικολέττα Σαραγά, Αρχαιολόγος, Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων & Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων

ΣΥΛΛΗΨΗ–ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ανδρομάχη Κατσελάκη, Δρ Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Τμήματος Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων & Επικοινωνίας ΔΑΜΕΕΠ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΠΡΑΞΗΣ

Νικήτας Γεωργιόπουλος, Αρχαιολόγος, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ

ΟΡΓΑΝΩΣΗ–ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Αθηνά Παπαδάκη, Αρχαιολόγος MSc Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ–ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Σπήλιος Πίστας, Γραφίστας, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ/ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ

Ελευθερία Βλάχου, Αρχαιολόγος–Μουσειολόγος
Αθηνά Παπαδάκη

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΝΤΥΠΩΝ

ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΝΤΥΠΩΝ

Ειρήνη-Μαργαρίτα Καλομοίρη, Γραφίστρια-Μουσειολόγος
Βασίλης Δημόπουλος, Γραφίστας, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ
Ειρήνη Χαραλαμπίδη, Γραφίστρια, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ

ΕΡΕΥΝΑ–ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΕΝΤΥΠΩΝ

Ιωάννης Βαξεβάνης, Αρχαιολόγος Βυζαντινών & Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων
Ελευθερία Βλάχου
Ιωάννης Εβρενόπουλος, Δρ Αρχαιολόγος Προϊστορικών & Κλασικών Αρχαιοτήτων
Αθηνά Παπαδάκη

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΝΤΥΠΩΝ

Ιωάννης Βαξεβάνης
Αθηνά Παπαδάκη

ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ

Εφορεία Αρχαιοτήτων Λακωνίας

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

Translix USCS IKE

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Radiant Technologies: Ανδρέας Σαντρουζάνος, Σπήλιος Πίστας

► ευχαριστίες

Παναγιώτης Περδικούλιας, Αρχαιολόγος, ΕΦΑ Λακωνίας

ISBN XXX-XXX-XXX-X

Υπουργείο Πολιτισμού

Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων,
Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων
Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας

Απαγορεύεται η οποιαδήποτε μερική ή ολική ανατύπωση χωρίς την άδεια του εκδότη

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

Το ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού διατηρεί τα πνευματικά δικαιώματα επί των απεικονιζόμενων αρχαίων και επί των φωτογραφιών και ο Οργανισμός Διαχείρισης & Ανάπτυξης Πολιτιστικών Πόρων εισπράττει τα τέλη δημοσίευσης αυτών (©ΥΠΠΟ-ΟΔΑΠ).

Χρησιμοποιούνται επίσης εικόνες με copyright
©UNESCO, ©Wikimediacommons,
© OUR PLACE The World Heritage Collection

Διαφορετική προέλευση εικόνων αναφέρεται στην ενότητα Προέλευση εικόνων.

Copyright © 2023 Υπουργείο Πολιτισμού

Η δράση «Ελλάδα και UNESCO: Παραγωγή παιδαγωγικών εργαλείων για την ανάδειξη χώρων και μνημείων παγκόσμιας κληρονομιάς στην ελληνική επικράτεια», υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του Ε.Π. «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», ΕΣΠΑ 2014-2020.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη

ΜΝΗΜΕΙΩΔΕΙΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ

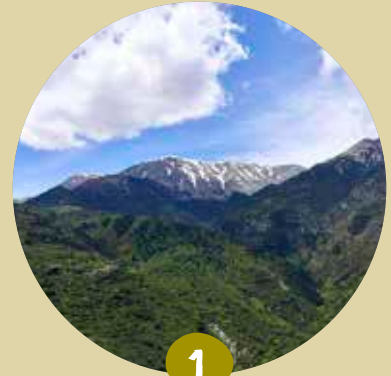
στα ελληνικά μνημεία unesco

Ο αρχαιολογικός χώρος Μυστρά

ΜΝΗΜΕΙΟ
UNESCO
10

Δέκα βήματα μέχρι...

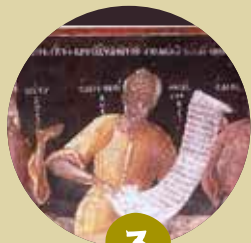
1

Βρίσκεται σε ισχυρή στρατηγική θέση, στους πρόποδες του επιβλητικού Ταΰγέτου, του ψηλότερου βουνού της Πελοποννήσου.

2

Ιδρύθηκε το 1249 από τους Φράγκους, οι οποίοι μετά τη Δ΄ Σταυροφορία (1204) κατέκτησαν το μεγαλύτερο τμήμα της Πελοποννήσου. Όμως το 1262 πέρασε στα χέρια των Βυζαντινών.

3

Υπήρξε μεγάλο πολιτισμικό κέντρο, ιδίως τον 14ο και 15ο αιώνα. Εκεί αναπτύχθηκαν οι τέχνες και τα γράμματα και έζησαν σπουδαίοι λόγιοι, με κορυφαίο τον Γεώργιο Γεμιστό Πλήθωνα.

5

Πολλοί ηγεμόνες παντρεύτηκαν πριγκίπισσες από τη Δύση. Οι διπλωματικοί γάμοι ήταν συνήθης τρόπος εδραίωσης της εξουσίας τους.

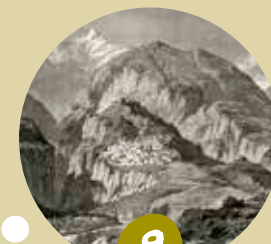
Αν και έζησαν μακριά από την πατρίδα τους, οι «θειότητες βασιλισσες» συχνά διακρίνονταν για τις αρετές και τη δυναμική τους προσωπικότητα.

7

Σύμφωνα με την παράδοση, εδώ στέφθηκε ο τελευταίος αυτοκράτορας της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, ο θρυλικός Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος (6 Ιανουαρίου 1449).

Αν αυτή η άποψη ισχύει, για πρώτη φορά στέφθηκε αυτοκράτορας εκτός της Κωνσταντινούπολης!

9

Το όνομα του θυμίζει τυρί!

Το όνομα του Μυστρά είναι παραφθορά της ονομασίας Μυζηθράς¹.

4

Αποτελέσε έδρα του Δεσποτάτου του Μορέως και είναι γνωστό ως το τελευταίο προπύργιο του «βυζαντινού ελληνισμού».

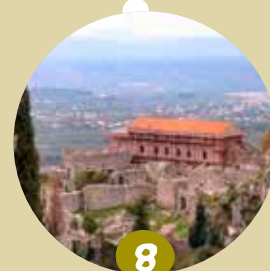
Το 1349 διορίστηκε διοικητής ο δεσπότης Μανουήλ Καντακουζηνός, γιος του αυτοκράτορα Ιωάννη Στ' Καντακουζηνού. Το δεσποτάτο διατηρούσε στενές σχέσεις με την Κωνσταντινούπολη και ο αυτοκράτορας όριζε δεσπότη συνήθως τον δευτερότοκο γιο του.

6

Για πολλά χρόνια οι ηγεμόνες του προέρχονταν από την οικογένεια των Παλαιολόγων.

Ο Θεόδωρος Α΄ Παλαιολόγος ήταν ο πρώτος δεσπότης της δυναστείας, η οποία κυβέρνησε το δεσποτάτο μέχρι την οθωμανική κατάκτηση.

8

Βρίσκεται μόλις 6 χλμ. στα ΒΔ της Σπάρτης.

Ο δήμος Σπάρτης διοργανώνει κάθε χρόνο τα «Παλαιολόγεια», πολιτιστικό θεσμό στη μνήμη του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, με εκδηλώσεις, συνέδρια και αθλητικά γεγονότα.

10

Είναι μία καλά σωζόμενη βυζαντινή καστροπολιτεία με τείχη, λαμπρά κτήρια και εκκλησίες. Έχει χαρακτηριστεί ως η «ελληνική Πομπηία».

Ο σύγχρονος επισκέπτης μπορεί να επισκεφθεί τους βυζαντινούς ναούς και να θαυμάσει τις τοιχογραφίες τους, να μελετήσει τις οχυρώσεις αλλά και μερικά από τα σπίτια που σώθηκαν σε καλή κατάσταση. Είναι ένα εξαιρετικό παράδειγμα μιας ελληνικής μεσαιωνικής πόλης.

...τον Μυστρά!

© Μυστράς...

«Θέλω νὰ
σὲ ἀφηγηθῶ
ἀφήγησιν
μεγάλην...»²

ΤΙ;

- Η πόλη-κάστρο του Μυστρά, πρωτεύουσα του βυζαντινού Δεσποτάτου του Μορέως.

ΠΟΥ;

- Π.Ε. Λακωνίας, Περιφέρεια Πελοποννήσου

ΠΟΤΕ;

- 1249: Οι Φράγκοι κτίζουν το κάστρο στην κορυφή του λόφου.
- 1262-1460: Ακμή της πόλης στους υστεροβυζαντινούς χρόνους.

τι λένε οι αριθμοί:

40.000
ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ

το 1688 στην
εμποροπανήγυρη του Μυστρά³

1199

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ
σε κατάστιχα των ετών
1553-1558

400

ΣΤΡΕΜΜΑΤΑ
περίπου η έκταση
του Μυστρά

380 τ.μ.
ΕΜΒΑΔΟΝ

είχε η αίθουσα του θρόνου
στο παλάτι του Μυστρά!

25
ΣΚΗΝΕΣ

από τον βίο της Θεοτόκου
ιστορούνται στη μονή
της Περιβλέπτου

...στον κατάλογο της Unesco!

Η ένταξη στον κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO έγινε με βάση τα παρακάτω κριτήρια:

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ
ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΕΤΟΣ ΕΝΤΑΞΗΣ: 1989

κριτήριο i

Η αρχιτεκτονική και οι τοιχογραφίες των μνημείων του επηρέασαν την τέχνη της εποχής. Εδώ έζησαν διακεκριμένοι λόγιοι που διέδωσαν τον ελληνικό πολιτισμό στη Δύση, συμβάλλοντας στην εξέλιξη της ευρωπαϊκής Αναγέννησης.

κριτήριο ii

Είναι μοναδικό παράδειγμα υστεροβυζαντινού αστικού κέντρου.

κριτήριο iii

Είναι μια από τις καλύτερα διατηρημένες καστροπολιτείες, με οχυρώσεις, αστικό σχεδιασμό και εξαιρετικά κοσμικά και εκκλησιαστικά κτήρια.

4 ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ

Εντός του πολεοδομικού
ιστού του Μυστρά

1. Ο αρχαιολογικός χώρος Μυστρά από ψηλά.

Περιδιαβαίνοντας στον Μυστρά...

1

ΚΑΛΗΜΕΡΑ! ΕΙΜΑΙ Η ΜΑΓΕΙΡΙΣΣΑ ΕΙΡΗΝΗ⁴. ΕΙΣΤΕ ΟΙ ΕΜΠΟΡΟΙ ΑΠΟ ΤΟ ΑΝΑΠΛΙ⁵ ΜΕ ΤΑ ΜΠΑΧΑΡΙΚΑ ΠΟΥ ΠΑΡΑΓΕΙΛΕ Ο ΑΡΧΟΝΤΑΣ ΦΡΑΓΓΟΠΟΥΛΟΣ; ΠΕΡΑΣΤΕ ΤΗΝ ΠΥΛΗ ΤΗΣ ΚΑΤΩ ΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΑΚΟΛΟΥΘΗΣΤΕ ΜΕ.

2

ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΑΡΧΟΝΤΑ ΜΑΣ ΕΙΝΑΙ ΑΥΤΟ ΜΕ ΤΟΝ ΜΕΓΑΛΟ ΗΛΙΑΚΟ⁶, ΠΟΥ ΒΛΕΠΕΙ ΣΤΗΝ ΚΟΙΛΑΔΑ. ΞΕΦΟΡΤΩΣΤΕ ΕΔΩ ΣΤΟ ΙΣΟΓΕΙΟ ΚΙ ΕΓΩ ΣΑΣ ΦΕΡΝΩ ΛΙΓΟ ΝΕΡΟ.

3

ΣΤΟ ΤΕΡΜΑ ΤΗΣ ΔΙΑΔΡΟΜΗΣ, ΚΟΝΤΑ ΣΤΟ ΤΕΙΧΟΣ, ΕΙΝΑΙ Η ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΛΕΠΤΟΥ⁷. ΛΕΝΕ ΟΤΙ ΤΟ ΚΑΘΟΛΙΚΟ ΤΗΣ ΤΟ ΕΚΤΙΣΕ Ο ΔΕΣΠΟΤΗΣ ΚΥΡ-ΜΑΝΟΥΗΛ ΚΑΙ Η ΟΜΟΡΦΗ ΦΡΑΓΚΙΣΣΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΟΥ, Η ΖΑΜΠΕΑ. ΕΧΕΙ ΩΡΑΙΕΣ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΦΡΑΓΚΙΚΑ ΕΜΒΛΗΜΑΤΑ ΣΤΟΥΣ ΤΟΙΧΟΥΣ.

4

ΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΠΟΥ ΒΛΕΠΕΤΕ ΕΚΕΙ ΠΑΝΩ ΕΙΝΑΙ Η ΠΑΝΤΑΝΑΣΣΑ⁸. ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΗ ΤΗΣ ΔΑΠΑΝΗΣΕ Ο ΑΡΧΟΝΤΑΣ ΜΑΣ, Ο ΦΡΑΓΓΟΠΟΥΛΟΣ. ΑΠΟ ΜΑΚΡΙΑ ΞΕΧΩΡΙΖΕΙ ΤΟ ΤΕΤΡΩΡΟΦΟ ΚΑΜΠΑΝΑΡΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΘΟΛΙΚΟ ΜΕ ΤΟΥΣ ΠΕΝΤΕ ΤΡΟΥΛΟΥΣ.

... Με Τη Μαγείρισα Ειρήνη!

ΘΑ ΞΕΦΟΡΤΩΣΕΤΕ ΠΡΟΜΗΘΕΙΕΣ ΚΑΙ ΣΤΑ ΠΑΛΑΤΙΑ; ΑΣ ΑΝΕΒΟΥΜΕ ΤΟΤΕ ΤΟΝ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΔΡΟΜΟ ΜΕΧΡΙ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΠΛΑΤΕΙΑ ΤΗΣ ΠΑΝΩ ΧΩΡΑΣ⁹! ΜΗΝ ΑΝΗΣΥΧΕΙΤΕ, ΤΑ ΓΑΪΔΟΥΡΑΚΙΑ ΜΕ ΤΙΣ ΠΡΑΜΑΤΕΙΕΣ ΠΕΡΝΑΝΕ ΑΝΕΤΑ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΑ ΣΚΕΠΑΣΤΑ ΔΙΑΒΑΤΙΚΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΚΟΜΜΕΝΕΣ ΦΑΛΤΣΟΓΩΝΙΕΣ ΣΤΟΥΣ ΤΟΙΧΟΥΣ¹⁰. ΜΟΛΙΣ ΠΕΡΑΣΟΥΜΕ ΤΗΝ ΠΥΛΗ ΝΑ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΕΤΕ ΣΤΟΝ ΑΓΙΟ ΔΗΜΗΤΡΙΟ ΣΤΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ¹¹!

ΤΠΑΝΩ ΣΤΗΝ ΠΛΑΤΕΙΑ ΒΛΕΠΕΤΕ ΤΟ ΕΠΙΒΛΗΤΙΚΟ ΠΑΛΑΤΙ ΤΩΝ ΔΕΣΠΟΤΩΝ¹² ΜΑΣ: ΕΧΕΙ ΠΕΝΤΕ ΠΤΕΡΥΓΕΣ. ΣΤΟΝ ΠΑΝΩ ΟΡΟΦΟ, ΕΚΕΙ ΑΠΕΝΑΝΤΙ, ΕΙΝΑΙ Η ΑΙΘΟΥΣΑ ΤΟΥ ΘΡΟΝΟΥ! ΕΞΕΙΣ ΟΜΩΣ ΘΑ ΜΠΕΙΤΕ ΕΔΩ ΔΕΞΙΑ, ΣΤΑ ΜΑΓΕΙΡΕΙΑ.

ΕΔΩ ΠΙΟ ΠΑΝΩ, ΣΤΗ ΣΥΝΟΙΚΙΑ ΤΟΥ ΠΑΛΑΤΙΟΥ, ΒΡΙΣΚΕΤΑΙ ΚΑΙ Η ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ¹³. ΕΔΩ ΒΡΙΣΚΟΝΤΑΙ ΟΙ ΤΑΦΟΙ ΠΟΛΛΩΝ ΑΡΧΟΝΤΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΜΑΣ.

ΑΝ ΑΝΕΒΕΙΤΕ ΩΣ ΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ ΤΟΥ ΛΟΦΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΠΑΤΗΣΕΤΕ ΣΤΟ ΙΣΧΥΡΟ ΤΜΗΜΑ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ¹⁴ ΚΑΙ ΘΑ ΔΕΙΤΕ ΑΠΟ ΨΗΛΑ ΟΛΗ ΤΗΝ ΚΟΙΛΑΔΑ ΤΟΥ ΕΥΡΩΤΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΤΑΪΓΕΤΟ! ΕΓΩ ΣΑΣ ΑΦΗΝΩ ΕΔΩ ΚΑΙ ΠΑΩ ΝΑ ΜΑΓΕΙΡΕΨΩ. ΚΑΛΟ ΔΡΟΜΟ!

Το περιβάλλον...

«κι ὅσον ἐγύρεψεν καλὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα ὅλα,
ἤϋρεν βουνὶ παράξενον, ἀπόκομμα εἰς ὄρος,
ἀπάνω τῆς Λακοδαιμονίας κανένα μίλιν πλέον.
Διατὶ τοῦ ἄρεσεν πολλὰ νὰ ποιήσῃ δυναμάριν,
ῶρισε, ἀπάνω στὸ βουνὶ κ' ἐχτίσαν ἓνα κάστρον,
καὶ Μυζηθρὰν τ' ὠνόμασεν, διατὶ τὸ ἐκράζαν οὕτως·
λαμπρὸν κάστρον τὸ ἔποικεν καὶ μέγα δυναμάριν»
Χρονικὸν τοῦ Μορέως, στ. 2985-2991

Ο λόφος του Μυστρά βρίσκεται στη νοτιοδυτική Λακωνία, σε υψόμετρο 621 μ., και έχει χαρακτηριστικό κωνικό σχήμα, που μοιάζει να έχει αποκοπεί απότομα από τις ανατολικές πλαγιές του επιβλητικού Ταϊγέτου. Είναι κατάφυτος με θάμνους, κυπαρίσσια και πολλά ενδημικά φυτά. Ο λόφος είναι εξαιρετικά οχυρός και απροσπέλαστος, με πρόσβαση μόνο από τη βόρεια και ανατολική πλευρά, και προσφέρει ανεμπόδιση θέα σε όλη την κοιλάδα του Ευρώτα και την κορυφογραμμή της οροσειράς του γειτονικού Πάρνωνα.

2. Χαρακτικό επιχρωματισμένο 1840.

«Ἥλιος κονταρομάχος,
παντοκράτορας της ερημιάς.
Διψούσαμε ανάμεσα στις πέτρες
και στα χρόνια,
διψούσαμε ὅσα διψάσαμε
πριν ἀπ' τη γνώση της δίψας
σε πέτρινα μονοπάτια
μιαν ἐξοδο στον ουρανό
σε πέτρινα χεῖλη
δυο φούχτες νερό νερό.

Αγριοσυκιές δυναστεύοντας
τ' αρχαία ερείπια, τρούλλοι σιωπῆς
με κόκκινα κεραμίδια, αγκάθια ανάμεσα
στα σφιγμένα δόντια της πέτρας.
Ο μαρμάρινος δικέφαλος στο νάρθηκα
φθαρμένος ἀπ' τα πέλματα
χρόνων και χρόνων,
μόλις ανοίγοντας τα μάτια του
στο τελευταίο βυζαντινὸ μισόφωτο.

Διψούσαμε. Κ' οι παραπόταμοι
τον Ευρώτα ἄσπρα γυμνά χαλίκια
ἄσπρα γυμνά κόκκαλα,
κ' οι πικροδάφνες σκονισμένες
κοιτάζοντας τον παντοκράτορα ἥλιο,
τον τύραννο, τον αδυσώπητο.
Γιάννης Ρίτσος, Ἡ δίψα στο Μυστρά

3. Αποψη της καστροπολιτείας. Διακρίνεται η μονή Παντάνασσας, το κάστρο

...και το τοπίο

- Ο Μυστράς δεσπόζει πάνω από την κατάφυτη κοιλάδα του ποταμού Ευρώτα, ανάμεσα στην πλούσια βλάστηση από ελιές και πορτοκαλιές, χτισμένος σε τρεις οχυρωμένες οικιστικές ζώνες.
- Κατά τους υστεροβυζαντινούς χρόνους εδώ συγκεντρώνονταν τα αγροτικά προϊόντα της γύρω περιοχής, όπως λάδι, μέλι, σιτάρι και μετάξι.
- Γρήγορα αναδείχθηκε σε σπουδαίο οικονομικό και εμπορικό κέντρο της Πελοποννήσου, όπου κατέφταναν έμποροι από διάφορες πόλεις, όπως τη Βενετία και τη Ραγούζα (σημερινό Ντρουμπρόβνικ Κροατίας), για να αγοράσουν ποικίλα προϊόντα και κυρίως μετάξι, για το οποίο ο Μυστράς παρέμεινε μεγάλο κέντρο παραγωγής και κατά την Τουρκοκρατία.

Πράσινες λεπτομέρειες

Στον Μυστρά η παροχή νερού γινόταν μέσω τοπικών δικτύων ύδρευσης: τα νερά των πηγών συλλέγονταν σε ένα μεγάλο υδραγωγείο και από εκεί με πήλινους υπόγειους αγωγούς έφταναν στις οικίες και στις δημόσιες κρήνες. Για την εξασφάλιση του πολύτιμου υγρού συγκεντρώνονταν και τα νερά της βροχής σε υπόγειες δεξαμενές, τις *κινστέρνες*. Αυτές ήταν δημόσιες και μεγάλες, όπως στη μονή Αγίας Σοφίας, ή μικρές ιδιωτικές, στα υπόγεια των σπιτιών.

Ο Μυστράς στον χρόνο

1204

Άλωση της Κωνσταντινούπολης κατά τη Δ΄ Σταυροφορία. Η Βυζαντινή αυτοκρατορία κατακερματίζεται και η Πελοπόννησος παραχωρείται στους Φράγκους, που ιδρύουν το Πριγκιπάτο της Αχαΐας με πρωτεύουσα της Ανδραβίδα της σημερινής Ηλείας.

1249

Ο φράγκος πρίγκιπας της Αχαΐας Γουλιέλμος Β΄ Βιλλεαρδουίνος κτίζει το κάστρο του Μυστρά.

1261

Οι Βυζαντινοί ανακαταλαμβάνουν την Κωνσταντινούπολη.

1262

Ο Γουλιέλμος Β΄ Βιλλεαρδουίνος, αιχμάλωτος των Βυζαντινών από το 1259, παραχωρεί τα κάστρα της Μονεμβασίας, της Μαΐνης και του Μυζηθρά, για να αφεθεί ελεύθερος.

1270 -1280

Η έδρα του διορισμένου από την Κωνσταντινούπολη διοικητή της Πελοποννήσου, της κεφαλής, μεταφέρεται από τη Μονεμβασία στον Μυστρά.

1349

Ο βυζαντινός αυτοκράτορας Ιωάννης Στ΄ Καντακουζηνός ιδρύει το ημιαυτόνομο δεσποτάτο του Μορέως με πρωτεύουσα τον Μυστρά, αναθέτει τη διοίκησή του στον γιο του δεσπότη Μανουήλ Καντακουζηνό (1349-1380).

1443

Δεσπότης του Μυστρά αναλαμβάνει ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος.

1382

Το δεσποτάτο του Μυστρά περιέρχεται στην οικογένεια των Παλαιολόγων. Τη διοίκηση αναλαμβάνει ο δεσπότης Θεόδωρος Α΄, γιος του αυτοκράτορα Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου.

1448

Ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος αναγορεύεται αυτοκράτορας και αναχωρεί για την Κωνσταντινούπολη. Δεσπότης του Μυστρά ορίζεται ο αδερφός του Δημήτριος.

1460

Ο Δημήτριος Παλαιολόγος παραδίδει τον Μυστρά στους Τούρκους. Επί Τουρκοκρατίας ο Μυστράς είναι η πρωτεύουσα του *σαντζακίου* (διοικητική περιφέρεια) της Πελοποννήσου.

1687

Οι Βενετοί υπό τη διοίκηση του Φραντζέσκου Μοροζίνι καταλαμβάνουν την Πελοπόννησο και την πόλη του Μυστρά.

1715

Οι Οθωμανοί ανακαταλαμβάνουν την Πελοπόννησο.

1770

Τουρκαλβανοί λεηλατούν τον Μυστρά, ο οποίος έκτοτε παρακμάζει.

1825

Στο πλαίσιο της ελληνικής επανάστασης ο Μυστράς πυρπολείται από τον *βαλή* της Αιγύπτου Ιμπραήμ Πασά και υφίσταται μεγάλη καταστροφή.

1834

Ο βασιλιάς Όθων ιδρύει τη σημερινή Σπάρτη. Ο Μυστράς και τα γύρω χωριά σταδιακά εγκαταλείπονται.

1953

Ο αρχαιολογικός χώρος του Μυστρά απαλλοτριώνεται και οι τελευταίοι κάτοικοι αποχωρούν.

1989

Εγγραφή στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO.

Μορφές μέσα στους αιώνες

Ο Μυστράς, μια πολυάνθρωπη πόλη-κάστρο, αποτελεί την έδρα του ομώνυμου δεσποτάτου.

Εδώ κατοικούν δεσπότες, άρχοντες με αξιώματα και τιμητικούς τίτλους, διαπρεπείς λόγιοι, αλλά και απλοί, καθημερινοί άνθρωποι, όπως έμποροι, βιοτέχνες, κτίστες και καλλιεργητές. Στο πέρασμα του χρόνου κατοικήθηκε από βυζαντινούς, Φράγκους, Εβραίους και Τούρκους.

ΔΥΝΑΜΙΚΟΙ ΗΓΕΜΟΝΕΣ

Ο Γουλιέλμος Β΄ Βιλλ(ε)αρδουίνος

Guillaume II de Villehardouin,
(1211-1278)

Ο Φράγκος πρίγκιπας της Αχαΐας ίδρυσε το κάστρο του Μυστρά το 1249, θέτοντας υπό την κυριαρχία του ολόκληρη την κοιλάδα του Ευρώτα.

Ο Μανουήλ Καντακουζηνός

γιος του αυτοκράτορα Ιωάννη ΣΤ΄ Καντακουζηνού (1347-1354), είναι ο πρώτος δεσπότης του Μυστρά (1349-1380). Αναπτύσσει σημαντική κτητορική δραστηριότητα και συμβάλει καθοριστικά στην ακμάζουσα πορεία της καστροπολιτείας.

Ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος

είναι ο θρυλικός τελευταίος αυτοκράτορας του Βυζαντίου (1449-1453). Πριν αναλάβει τον αυτοκρατορικό θρόνο στην Κωνσταντινούπολη, ως δεσπότης του Μυστρά (1443-1449) αφιερώθηκε με ζήλο στην ενίσχυση της άμυνας του δεσποτάτου έναντι της τουρκικής απειλής.

ΓΕΝΝΑΙΟΔΟΡΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ

Ο Ιωάννης Φραγχόπουλος πρωτοστράτωρ και καθολικός μεσάζων, και ο σκουτέριος Κανιώτης

αποτελούν αντιπροσωπευτικό παράδειγμα της τάξης αξιωματούχων με αριστοκρατική καταγωγή και κλασική παιδεία, που πλαισιώνουν τον δεσπότη και συνδέονται με χορηγίες σε εκκλησίες και μονές.

Ο Φραγγόπουλος συνδέεται με την ανακαίνιση του καθολικού της μονής της Παντάνασσας.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΕΣ ΔΕΣΠΟΙΝΕΣ

Η Ισαβέλλα ντε Λουζινιάν

ήταν σύζυγος του Μανουήλ Καντακουζηνού.

Η δυτικής καταγωγής πριγκίπισσα¹⁵ είχε δυναμική προσωπικότητα. Η παρουσία της στο Μυστρά έχει συνδεθεί με την ίδρυση της μονής Περιβλέπτου και με χορηγίες εκκλησιαστικών ιδρυμάτων και έργων τέχνης.

Η Κλεόπα Μαλατέστα

πριγκίπισσα Ιταλικής καταγωγής, παντρεύτηκε τον δεσπότη Θεόδωρο Β΄ Παλαιολόγο (1407-1443). Ήταν ιδιαίτερα αγαπητή για τα ψυχικά της χαρίσματα και την πνευματική της καλλιέργεια. Απεβίωσε σε νεαρή ηλικία το 1433 και σημαντικοί λόγιοι της εποχής συνέθεσαν επιτάφιος λόγους προς τιμήν της.

ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

Ο Νικηφόρος Μοσχόπουλος

Μητροπολίτης Λακεδαιμονίας
(1288/9–προ του 1315)

Ανακαίνισε τον μητροπολιτικό ναό του Αγίου Δημητρίου και αποτυπώνει σε κείμενο που έχει χαρακτεί στους μαρμαρίνους κίονες την κτηματική περιουσία της Μητρόπολης Λακεδαιμονίας, συνοδευόμενη με κατάρες για όποιον τολμήσει να τη σφετεριστεί¹⁶.

Ο Γεώργιος Γεμιστός

ο επονομαζόμενος Πλήθων¹⁷

φιλόσοφος από την Κωνσταντινούπολη. Εγκαθίσταται στον Μυστρά επιφορτισμένος με διοικητικά καθήκοντα και αναδεικνύεται σε κορυφαίο διδάσκαλο και σημαντικό λόγο της εποχής.

Ο Βησσαρίων

από την Τραπεζούντα (1403–1472)

επίσκοπος Νίκαιας, ήταν μαθητής του Πλήθωνα. Συμμετέχει στη Σύνοδο της Φερράρας-Φλωρεντίας¹⁸, όπου υποστηρίζει την ένωση των δύο Εκκλησιών και λίγο αργότερα εγκαθίσταται στην Ιταλία, όπου έγινε καρδινάλιος και διέδωσε την ελληνική γραμματεία.

ΤΟΛΜΗΡΟΙ ΕΠΙΔΡΟΜΕΙΣ

Ο Σιγισμόνδος Παντόλφο Μαλατέστα (1417–1468)

ήταν στρατιωτικός και άρχοντας του Ρίμινι της Ιταλίας. Το 1464 ο Μαλατέστα, θαυμαστής του Πλήθωνα Γεμιστού, έκλεψε τα οστά του από τον Μυστρά και τα μετέφερε στον καθεδρικό ναό του Αγίου Φραγκίσκου στο Ρίμινι.

Ο Φραντσέσκο Μοροζίνι

ήταν διοικητής του ενετικού στόλου. Το 1687 καταλαμβάνει την Πελοπόννησο, η οποία υπό την ονομασία Βενετικό Βασίλειο του Μορέως αποτελεί μία ακόμη κτήση της Δημοκρατίας της Βενετίας (1687-1715).

Ο αιχύπτιος, Ιμπραήμ πασάς

κατά τη διάρκεια της ελληνικής επανάστασης, οδήγησε το 1825 μεγάλο στράτευμα με 35.000 πολεμιστές στην Πελοπόννησο. Πυρπόλησε τα πάντα στο πέρασμά του, ενώ ισοπέδωσε τον Μυστρά.

Ένα μνημείο γεννιέται

Η καστροπολιτεία του Μυστρά δεν αλλάζει ιδιαίτερα φυσιογνωμία κατά την Τουρκοκρατία, ενώ συνεχίζει να ευημερεί μέχρι τα τέλη του 18ου αιώνα, κυρίως λόγω του εμπορίου και της παραγωγής μεταξίου.

ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΛΙΑ

Οι περισσότεροι περιηγητές που επισκέφθηκαν τον Μυστρά δεν αντιλήφθηκαν την ιστορική αξία και τη μοναδικότητα των μνημείων του. Έφταναν στον Μυστρά αναζητώντας την αρχαία Σπάρτη, ενώ αρκετοί τον ταύτιζαν λανθασμένα με την πόλη των Λακεδαιμονίων. Από τον 17ο αιώνα γίνεται δημοφιλής προορισμός για Ευρωπαίους περιηγητές.

5. Άποψη του Μυστρά. Coronelli, Βενετία, 1688

Ο Κυριακός από την Αγκώνα της Ιταλίας είναι από τους πρώτους επισκέπτες του Μυστρά το 1437 και το 1447 θεωρώντας ότι είναι η αρχαία Σπάρτη.

Το 1686 ο γεωγράφος Vincenzo Coronelli, γράφει το βιβλίο *Memorie istoriografiche delli Regni della Morea e Negroponte* στο

οποίο περιλαμβάνεται περιγραφή του Μυστρά, ενώ ο άγγλος έμπορος Bernard Randolph σημειώνει ότι ο Μυστράς είναι η δεύτερη μεγαλύτερη πόλη της Πελοποννήσου μετά την Πάτρα.

Οι πολυάριθμοι περιηγητές που επισκέπτονται την περιοχή στο β' μισό του 17ου αιώνα περιγράφουν μια πόλη που σφύζει από ζωή. Ο ντόπιος χριστιανικός πληθυσμός συνυπάρχει με τους Τούρκους και τους Εβραίους που είναι εγκατεστημένοι έξω από τα τείχη, στην Έξω Χώρα, ελέγχοντας σημαντικό μέρος του εμπορίου της πόλης.

Στα τέλη του 17ου αιώνα ο Τούρκος περιηγητής Εβλιγιά Τσελεμπί μιλάει με θαυμασμό για το «τριώροφο γεμάτο και στερεό φρούριο», τα αμπέλια, τους κήπους, τις λεμονιές και τα πλούσια νερά που ποτίζουν τα μποσάνια, αλλά και για τους καλλιεργημένους κατοίκους του Misestre: Ρωμιοί που μιλούν κομψά ελληνικά.

6. Μυστράς, B. Randolph 1681.

Ο φιλέλληνας υποκόμης Σατωβριάνδος επισκέφτηκε τον Μυστρά το 1806: «Ερείπιο είναι και το γοτθικό φρούριο, που στεφανώνει αυτά τα χαλάσματα... Τα πάντα είναι έρημα και παρατημένα. Όμως η θέα που απολαμβάνεις από το ύψος αυτού του πύργου σ' ανταμείβει για τον κόπο που έκαμες να τον ανέβεις».

Σύμφωνα με αυτόν, στον Μυστρά υπήρχε και το πανδοχείο «Το Αγγλικό Χάνι» που πρόσφερε στους ξένους πελάτες του ροστ μπηφ και πορτό!

ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ-ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑ

Στα τέλη του 19ου αιώνα ο Μυστράς ήταν ένας ερειπιώνας.

Οι πρώτες αποτυπώσεις των μνημείων έγιναν από τη Γαλλική Επιστημονική Αποστολή του Μοριά το 1829. Εκτεταμένες εργασίες στερέωσης και συντήρησης ξεκινούν από τα τέλη του 19ου αιώνα, ενώ τα έτη 1933-1955 γίνονται εργασίες αποκατάστασης σε σημαντικά μνημεία από τον αρχαιολόγο και αρχιτέκτονα Αναστάσιο Ορλάνδο.

Με την ίδρυση το 1984 της Επιτροπής Αναστήλωσης των Μνημείων του Μυστρά και σε συνεργασία με την αρμόδια Εφορεία Αρχαιοτήτων προχωρούν οι εργασίες, με σημαντικότερη την αποκατάσταση του συγκροτήματος των παλατιών.

Οι πρώτες μελέτες για τον Μυστρά δημοσιεύονται στα τέλη του 19ου αιώνα. Ιδιαίτερα σημαντικό θεωρείται το έργο του Γάλλου ερευνητή Gabriel Millet (1867-1953).

ΚΡΑΤΙΚΗ ΜΕΡΙΜΝΑ

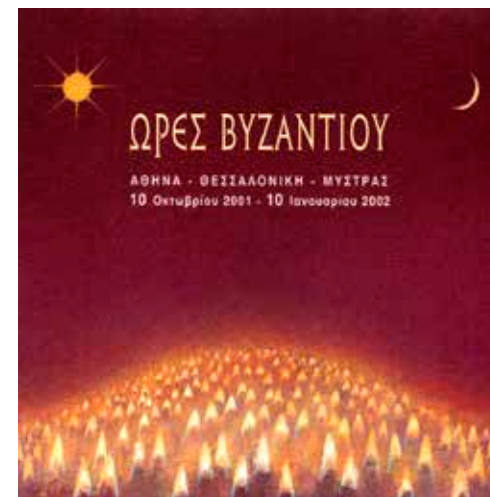
Η πολιτεία νομοθέτησε για την προστασία της καστροπολιτείας του Μυστρά ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα, κηρύσσοντάς τον το 1921 ως «προέχον βυζαντινό μνημείο».

Το 1953 ο χώρος απαλλοτριώθηκε και οι τελευταίοι κάτοικοι μεταφέρθηκαν στα γειτονικά χωριά. Το γυναικείο μοναστήρι της Παντάνασσας είναι σήμερα η μοναδική εν λειτουργία μονή του Μυστρά.

ΑΝΑΔΕΙΞΗ

Πρώτος ο Gabriel Millet ίδρυσε το 1895 μουσείο για τα αρχιτεκτονικά γλυπτά. Το 1952 ξεκίνησε η επίσημη λειτουργία του Μουσείου στο μητροπολιτικό συγκρότημα του Αγίου Δημητρίου με έκθεση βυζαντινών αρχαιοτήτων από την ευρύτερη περιοχή του Μυστρά.

Το 2001 το μουσείο αναδιοργανώθηκε, με αφορμή τη συμμετοχή του Μυστρά στη μεγάλη έκθεση «Ωρες Βυζαντίου».

Ένα ξεχωριστό μνημείο...

«Κάστρο δρακοθεμελιωμένο και δρακόχτιστο»

Ο Μυστράς αποτέλεσε για δύο αιώνες σημαντικό διοικητικό, στρατιωτικό και αστικό κέντρο της Λακεδαιμονίας, με πλούσια πνευματική και καλλιτεχνική δράση. Έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αναζωογόνηση του Βυζαντίου και στην καταπολέμηση των Φράγκων στην Πελοπόννησο. Εδώ οικοδομήθηκαν ισχυρά τείχη, μεγαλοπρεπή παλάτια, πλούσιες και ταπεινές κατοικίες, τέσσερα μοναστήρια και εκκλησίες, δημόσιο υδραγωγείο, κρήνες και κινστέρνες, όλα μοναδικά δείγματα μιας σπουδαίας βυζαντινής πόλης-κάστρου.

7. Πανοραμική όψη του Μυστρά με την Άνω και Κάτω Χώρα.

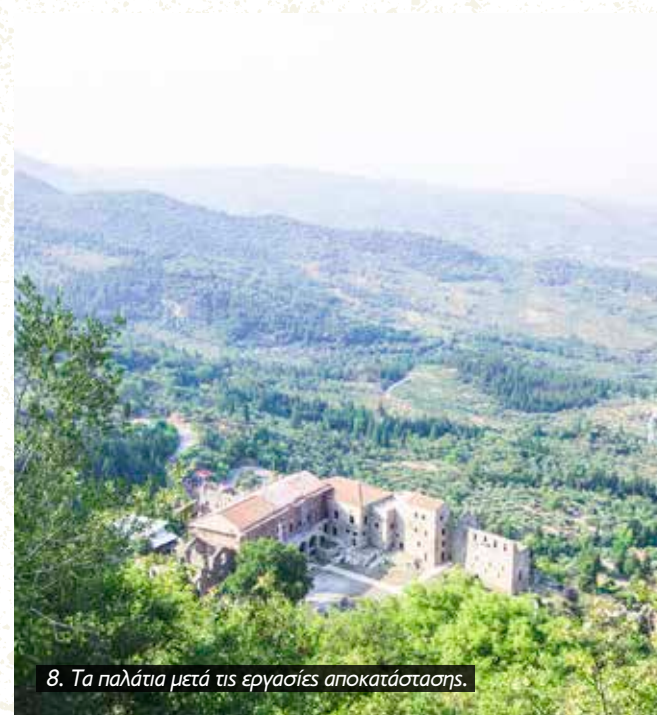
Η αίθουσα του θρόνου

Σε πλάτωμα στο μέσον περίπου του λόφου του Μυστρά υψώνεται το ανακτορικό συγκρότημα, η έδρα των δεσποτών. Πρόκειται για το σημαντικότερο κοσμικό κτήριο της καστροπολιτείας και το μοναδικό δείγμα παλατιού στον ελληνικό χώρο. Το σύμπλεγμα των κτηρίων αναδιαμορφώνεται κατά καιρούς για να στεγάσει ποικίλες χρήσεις, όπως την αίθουσα του θρόνου, κοιτώνες, χώρους εστίασης, υποδοχής και αποθήκες. Αντίστοιχα η έδρα της εκκλησιαστικής διοίκησης, του Μητροπολίτη Λακεδαιμονίας, βρίσκεται στην Κάτω Χώρα, στον επιβλητικό ναό του Αγίου Δημητρίου και στα υπόλοιπα κτήρια του μητροπολιτικού συγκροτήματος.

«Πού ειν' η Σπάρτη;
Δεν την ξέρω. Ξέρω το Μυστρά.
Κι η Πόλη η κοσμοξάκουστη
τώρα τούρκισσα κι αυτή.

Όμως μέσ' από τους θανάτους αυτούς
κι από τις σκλαβιές ετούτες όλες,
ήσυχια απαλά κι αγάλια αγάλια,
ζωές άλλες κι άλλοι γλιτωμοί
σπέρνονται και γίνονται κι απλώνονται
από τις κορυφές ως τ' ακρογιάλια.

Κ. Παλαμά, Δωδεκάλογος του Γύφτου

8. Τα παλάτια μετά τις εργασίες αποκατάστασης.

...με διαχρονική ακτινοβολία ★1

Μια οργανωμένη πολιτεία

«Σα μια αγιογραφία έλαμπε στο πρωινό φως, γεμάτη μαύρα κυπαρίσσια και ηλιοψημένες εκκλησίες κι αόρατες γαλάζες παρουσίες, ο Μυστράς. Μέσα από τα πλατάνια, τις μουριές και τις λυγαριές του Ευρώτα, τα μάτια στηλώνονται απάνω του και δε θέλουν πια να φύγουν. Ο ιερός αυτός λόφος, όπου γεννήθηκε η Νέα Ελλάδα, έχει όλες τις φανερές και μυστικές γοητείες που μπορούν να μαυλίσουν την πιο δύσκολη και ατίθαση ψυχή.»

Ν. Καζαντζάκης, *Ταξιδεύοντας-Ο Μοριάς*, Αθήνα 1969 (α' έκδοση 1939), 276.

Ο Μυστράς αναπτύσσεται σε τρεις οικιστικές ζώνες. Κάθε ζώνη ορίζεται από ισχυρό οχυρωματικό περίβολο με πυκνούς πύργους. Στην κορυφή υψώνεται η ακρόπολη, το κάστρο που έχτισαν οι Φράγκοι. Ακολουθεί ο περίβολος της Άνω Πόλης (Άνω Χώρα) με το συγκρότημα των παλατιών και τις πλούσιες αρχοντικές κατοικίες. Ο τρίτος περίβολος χαμηλότερα προστατεύει την Κάτω Πόλη (Κάτω Χώρα), με τις κατοικίες και τη μητρόπολη. Εκτός των τειχών, στους πρόποδες του λόφου απλώνεται η Έξω Χώρα, από την οποία διατηρούνται σήμερα ελάχιστα κτίσματα. Η κεντρική οδική αρτηρία, η Μέση Οδός, διέσχιζε την Άνω Πόλη, από την Πύλη της Μονεμβασίας μέχρι την Πύλη του Ναυπλίου, ενώ πυκνά και στενά λιθόστρωτα καλντερίμια εξασφάλιζαν την επικοινωνία.

9. Η Μονή της Περιβλέπτου με περίβολο.

10. Η Πύλη της Μονεμβασίας.

«Πέρα εκεί μια τολμηρή φυλή... κάστρο απάτητο έχτισε...»¹⁹

Ο Μυστράς ενέπνευσε ακόμα και τον μεγάλο ρομαντικό γερμανό ποιητή Γκαίτε, αν και δεν τον επισκέφτηκε ποτέ! Στο δεύτερο μέρος του *Φάουστ*²⁰ συναντιέται στον Μυστρά ο ομώνυμος ήρωας με την ωραία Ελένη της Τροίας και η βυζαντινή καστροπολιτεία αποκτά συμβολική σημασία, ως ο τόπος όπου σμίγει η κλασική ομορφιά της αρχαιότητας με το ιπποτικό ρομαντικό πνεύμα της Δύσης.

Ένα ξεχωριστό μνημείο...

Οι «κατὰ τὸν *Μυζηθρᾶν*
διακειμένες σεβασμίες μονές»

Στον πολεοδομικό ιστό του Μυστρά είναι ενταγμένα τέσσερα μοναστηριακά συγκροτήματα²¹. Οι μονές απολάμβαναν την εύνοια των δεσποτών και αξιωματούχων και αναδείχθηκαν μαζί με τη Μητρόπολη σε σπουδαία πνευματικά και καλλιτεχνικά κέντρα του δεσποτάτου, καθώς σε αυτές εργάστηκαν σπουδαίοι τεχνίτες, ζωγράφοι και αντιγραφείς χειρογράφων, ορισμένοι από την Κωνσταντινούπολη, το μεγάλο καλλιτεχνικό κέντρο της εποχής.

11. Οδηγήτρια (Αφεντικό): Η παλαιότερη εκκλησία «τύπου Μυστρά».

12. Εσωτερικό του ναού της Παναγίας Οδηγήτριας.

«Ζωγραφία σιωπῶσα ἐν τοίχῳ λαλεῖ
πλείονα καὶ ὠφελιμώτερα»

Γρηγόριος Νύσσης

13. Η ετοιμασία του θρόνου. Άγιος Δημήτριος.

Ένας νέος αρχιτεκτονικός τύπος

Στις εκκλησίες του Μυστρά συνδυάζονται τα στοιχεία της ελλαδικής και της κωνσταντινουπολίτικης αρχιτεκτονικής, συχνά με στοιχεία της δυτικής τέχνης. Εξέχουσα θέση κατέχει ο λεγόμενος «μεικτός τύπος» ή «τύπος Μυστρά»²², που συνδυάζει τους αρχιτεκτονικούς τύπους της βασιλικής στο ισόγειο και του σταυροειδούς εγγεγραμμένου στον όροφο και η στέγη του διαμορφώνεται με πέντε τρούλους.

Η τέχνη του Μυστρά

Οι λαμπερές τοιχογραφίες στο εσωτερικό των ναών ξετυλίγονται «σαν τις σελίδες ενός πολύτιμου βιβλίου». Είναι εξαιρετικής ποιότητας και συχνά εντοπίζονται επιδράσεις της αρχαίας τέχνης. Η τέχνη του Μυστρά άσκησε μεγάλη επίδραση στην εξέλιξη της ζωγραφικής της μεταβυζαντινής περιόδου.

...με διαχρονική ακτινοβολία ★2

Εσμέν γαρ ουν ων ηγείσθε τε και βασιλεύετε
Έλληνες το γένος, ως η τε φωνή
και η πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ²³

Γεώργιος Γεμιστός Πλήθων απευθυνόμενος
προς τον αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄

14. Χειρόγραφοι κώδικες. Μουσείο Μυστρά.

Ο φημισμένος κωδικογράφος Μανουήλ Τζουκανδύλης από την Κωνσταντινούπολη ζει στο Μυστρά τα έτη 1362-1372 και αντιγράφει συγγράμματα του Ιωάννη Καντακουζηνού αλλά και των αρχαίων ιστορικών.

Η δωρεά της πλούσιας
βιβλιοθήκης
του καρδινάλιου
Βησσαρίωνα
από τον ίδιο
στη Δημοκρατία
της Βενετίας
αποτέλεσε τον πυρήνα
της περίφημης
Μαρκιανής Βιβλιοθήκης.

15. Ναός μονής Παντάνασσας: Γοτθικά τόξα με ανθέμια, γιρλάντες και πυργίσκοι δείχνουν αντίστοιχα την επιρροή της δυτικής τέχνης στο Μυστρά.

«Έγγραφή ἐν τῷ Μυζιθρᾷ»

Στο Μυστρά άνθησε η αντιγραφή χειρογράφων (κωδικογραφία). Χειρόγραφα από τον Μυστρά σώζονται σήμερα και σε ιστορικές βιβλιοθήκες της Δύσης.

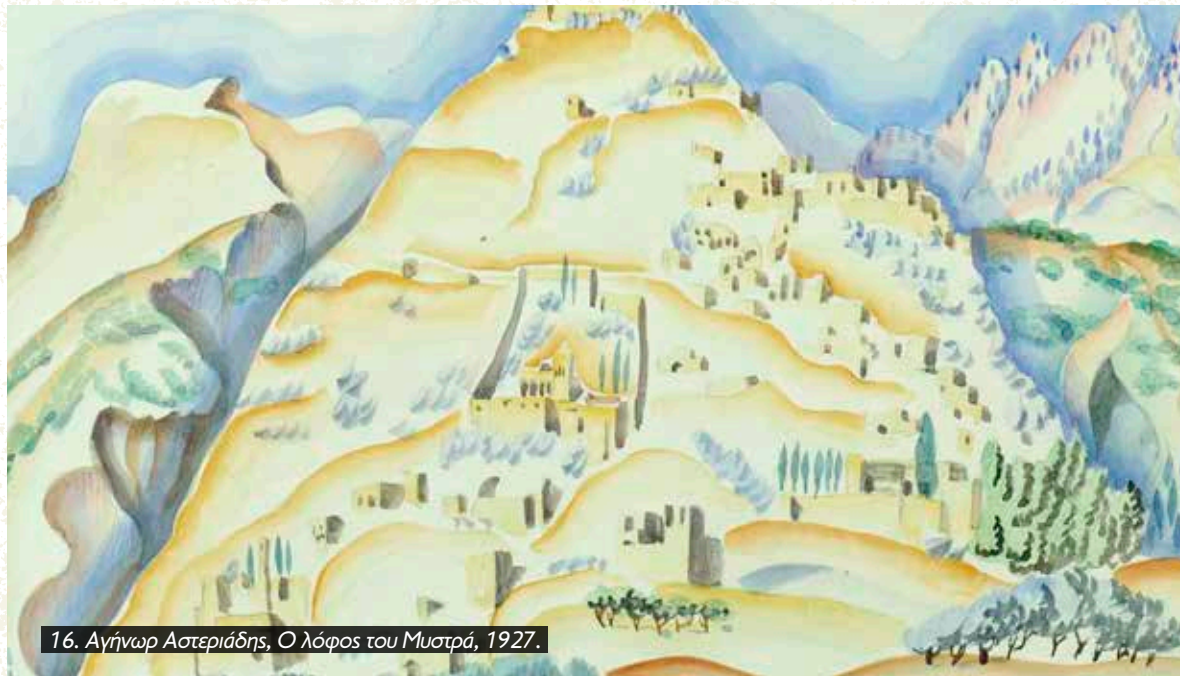
Πολλοί μαθητές του Πλήθωνα μεταφέρουν στη Δύση ελληνικά χειρόγραφα ή τα μεταφράζουν στα λατινικά και φέρνουν σε επαφή την ελληνική με τη δυτική σκέψη, συμβάλλοντας έτσι αποφασιστικά στην εμφάνιση και ανάπτυξη του κινήματος της Αναγέννησης και του Ανθρωπισμού²⁴.

Μυστράς και Ιταλική Αναγέννηση

Ένα ξεχωριστό μνημείο...

Η «ελληνική Πομπηία»

Σκαρφαλώνοντας κανείς σήμερα την απότομη βουνοπλαγιά του Μυστρά, περιδιαβαίνοντας ανάμεσα στα λιθόκτιστα σοκάκια, περνώντας μέσα από επιβλητικές πύλες και ταπεινά διαβατικά, μπορεί να αναλογιστεί το μεγαλείο και την ομορφιά της άλλοτε πυκνοκατοικημένης καστροπολιτείας.

16. Αγνήωρ Αστεριάδης, Ο λόφος του Μυστρά, 1927.

Το παλάτι των δεσποτών, τα πλούσια αρχοντικά, οι επιβλητικοί ναοί, τα μεγάλα μοναστήρια και μια σειρά από άλλα κτίρια, αρκετά από αυτά αναστηλωμένα σήμερα, στέκουν ανέπαφα ανάμεσα στα ερειπωμένα χαλάσματα, μαρτυρώντας ότι ο Μυστράς «εξακολουθεί να ζει, μέσα στην αέναη ροή, μια ζωή πάντα την ίδια...»²⁵.

«Γιατί ναι μεν είναι ρημασμένη (πολιτεία), μα στέκεται μ'ούλα της τα σπίτια, οι δρόμοι, οι καμάρες, τα μνημόρια, τα τειχιά, όπως ήταν ζωντανά. Και κάθε έθνος που πέρασε, άφησε τα δικά του χνάρια, και για τούτο είναι μπερδεμένα συναμεταξύ τους βυζαντινά, φράγκικα και τουρκικά»²⁶.

Είπαν το Μυστρά ελληνική Πομπηία.
Τι ανοησίες!

Στην Πομπηία όλα είναι θάνατος:
σταχτύς, λάβα, ανελέητος.

Στο Μυστρά είναι διάρκεια.

Δόνηση της αιωνιότητας
που την αισθάνεσαι να λουφάζει,
ζωή που ναρκώθηκε.

Την κοιμίζουν τα κύματα,
ο ήλιος, την κοιμίζει
κατεβαίνοντας από ψηλά
η γαλάζια ομορφιά
του Ταύγετου.

Ηλίας Βενέζης, «Μυστράς»,
Άνεμοι, Αθήνα 1990, 178-185.

17. Νίκος Χατζηκυριάκος Γκίκας, Μυστράς 1973.

...με διαχρονική ακτινοβολία ★ 3

Η περιπλάνησή μας στο λόφο μας έφερε στο Δεσποτικό...

Αλλοτε το παλάτι αυτό θα 'ταν λαμπρότατο.

Σήμερα όμως είναι ένα τέτοιο ρημάδι, που δεν μπορούμε ούτε καν να φανταστούμε πώς ήταν όταν το κατοικούσαν οι περήφανοι Κατακουζηνοί και Παλαιολόγοι, που είχαν μεταφέρει στο Μυστρά τις πολυτέλειες και την εθιμοτυπία της βυζαντινής αυλής, τις δέσποινές τους με τις βαρύτιμες μεταξωτές εσθήτες και τα πλούσια φανταχτερά κοσμήματα, τους αυλικούς τους και τους σωματοφύλακές τους.

Κ. Ουράνης, Ταξίδια-Ελλάδα: Μυστράς (1949)

Λογοτέχνες και δημιουργοί προσεγγίζουν με ιδιαίτερο τρόπο στα έργα τους την καστροπολιτεία του Μυστρά.

18. Κων, Παρθένος, Μυστράς, 1917-1920.

19. Λυκούργος Κογεβίνας, Τοπίο (Μυστράς), 1922-1927.

Γύρισμα της "Νεκρής Πολιτείας" (1951)

σε σενάριο και σκηνοθεσία Φρίξου Ηλιάδη, μουσική Μάνου Χατζηδάκι και πρωταγωνίστρια την Ειρήνη Παπιά.

Η ταινία προβλήθηκε στο Φεστιβάλ των Καννών.

Το αιωνόβιο πανηγύρι του Μυστρά

20. Στιγμιότυπο από το πανηγύρι, 1967.

Στις 29 Αυγούστου, γιορτή του αγίου Ιωάννη Προδρόμου, διοργανώνεται μεγάλο πανηγύρι με ρίζες που πιθανόν φτάνουν στον 14ο αιώνα. Το 18ο αιώνα αυτή ήταν η μεγαλύτερη εμποροπανήγυρη της Πελοποννήσου, που διαρκούσε μία εβδομάδα και φιλοξενούσε το κύριο εμπόριο μεταξιού και τσόχινων υφασμάτων. Στις αρχές της δεκαετίας του 1950 αναβίωσε με ποικίλα θεάματα, όπως λούνα-πάρκ, φακίρηδες, ακροβάτες κ.ά.

Μνημειώδεις διάλογοι

ΕΛΛΑΔΑ

Τίρυνθα

η μυκηναϊκή ακρόπολη του 13ου αι. π.Χ. χωρίζεται σε δύο τειχισμένα τμήματα, την Άνω Ακρόπολη με το μέγαρο του άνακτα και την Κάτω Ακρόπολη, με τις κατοικίες και τα εργαστήρια.

ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
& ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ!

ΕΛΛΑΔΑ

Κάστρο Γερακίου

Ο «μικρός Μυστράς», όπως έχει χαρακτηριστεί, ιδρύθηκε από τους Φράγκους στον Πάρνωνα. Περιλαμβάνει το κάστρο και έναν οικισμό εκτός τειχών.

ΙΤΑΛΙΑ

Φλωρεντία

η πόλη των Μεδίκων, σπουδαίο πνευματικό και καλλιτεχνικό κέντρο και σύμβολο της Αναγέννησης του 15ου και 16ου αιώνα.

ΑΙΘΙΟΠΙΑ

Fasil Ghebbi

Η πόλη-κάστρο του 16ου και 17ου αιώνα στην περιοχή Gondar ήταν κατοικία του Αιθίοπα αυτοκράτορα. Το οχυρωμένο συγκρότημα περιλαμβάνει παλάτια, μοναστήρια, εκκλησίες και κτήρια με ινδοαραβικές και δυτικές επιρροές.

Ένα μήνυμα του σήμερα...

«καλή τε καί άγαθή...»

Στα βυζαντινά χρόνια η θέση της γυναίκας περιορίζεται στο πλαίσιο της οικογένειας: προορισμός της είναι ο γάμος και η μητρότητα. Ωστόσο, με την άνοδο της αριστοκρατίας από τον 11ο αιώνα, απαντώνται γυναίκες με υψηλή μόρφωση που αναπτύσσουν σημαντική οικονομική και πολιτική δραστηριότητα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα στον Μυστρά αποτελούν οι τρεις δυτικής καταγωγής πριγκίπισσες Ισαβέλλα ντε Λουζινιάν, Βαρθολομαία Acciaiuoli²⁷ και Κλεόπα Malatesta, που διέθεταν μεγάλη περιουσία και με τη δυναμική τους προσωπικότητα άσκησαν επιρροή στη διαμόρφωση της πολιτικής του δεσποτάτου.

Σε κτητορικά ή επιτύμβια πορträίτα των ναών του Μυστρά απεικονίζονται γυναίκες της άρχουσας τάξης μαζί με τους συζύγους τους ή άλλα μέλη των οικογενειών τους. Πολύτιμα υφάσματα και κοσμήματα φανερώνουν την κομψότητά τους και αποτελούν ταυτόχρονα ένδειξη και επίδειξη πλούτου και πολυτέλειας.

21.Γενέθλιον της Θεοτόκου, στο ΝΑ παρεκκλήσι της Αγίας Σοφίας. Η τοιχογραφία συνδέεται με τάμα ευγονίας της άτεκνης πριγκίπισσας Ισαβέλλας.

...για ένα καλύτερο αύριο!

Στόχοι 2030 >

5 ΙΣΟΤΗΤΑ
ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

Ισότητα των φύλων: Επίτευξη ισότητας των φύλων και ενδυνάμωση όλων των γυναικών και των κοριτσιών

σημειώσεις

- Κατά μία άποψη, έτσι λεγόταν η τοποθεσία πριν χτιστεί το κάστρο, ίσως εξαιτίας του ιδιοκτητή κάποιας έκτασης εκεί, ο οποίος είτε λεγόταν Μυζηθράς, είτε εργαζόταν ως τυροκόμος-τυρέμπορος. Σύμφωνα με άλλη ερμηνεία έλαβε την ονομασία του, γιατί το σχήμα του λόφου θυμίζει το γνωστό τυρί.
- Χρονικόν του Μορέως*: έργο ανώνυμου χρονικογράφου του 14ου αιώνα. Αποτελεί τη σημαντικότερη πηγή για τη φεουδαρχική οργάνωση και την ιστορία του ηριγκηπάτου της Αχαΐας στην Πελοπόννησο.
- Σύμφωνα με τον Τούρκο περιηγητή Εβλιγιά Τσελεπλί, ο υπερβολικός αριθμός δείχνει πόσο σημαντικό ήταν το πανηγύρι για την Πελοπόννησο.
- Η ιστορία μας εμπνέεται από τα πλούσια συμπίσματα των αρχόντων της εποχής των Παλαιολόγων, που απεικονίζονται συχνά στις τοιχογραφίες εκκλησιών του 14ου αιώνα. Αποτελούσαν ευκαιρία εντυπωσιασμού και επίδειξης, καθώς περιλάμβαναν ποικιλία κρεατικών και εξωτικών εδεσμάτων που παρουσιάζονταν με εντυπωσιακό τρόπο. Σε αυτά τα συμπίσματα οι γυναίκες συνέτρωγαν και συζητούσαν με τους άνδρες.
- Ανάπλι: ονομασία του Ναυπλίου τους βυζαντινούς χρόνους, που απαντά πολύ συχνά στο Χρονικό του Μορέως. Το Ναύπλιο από το 1388 ή 1389 αποτελεί Βενετική κτήση με σημαντικό εμπορικό ρόλο όπου διακινούνταν ποικιλία προϊόντα, μεταξύ των οποίων και μπαχαρικά που εισήγαγαν οι Βενετοί από την Αίγυπτο.
- Οικία Φραγγόπουλου: Για τον υψηλόβαθμο αξιωματούχο βλ. σημ. 8 και σελ. 14. Το ερειπωμένο σήμερα κτίσμα εντυπωσιάζει τους επισκέπτες χτισμένο σε τρεις στάθμες στην πλαγιά. Στην τρίτη στάθμη βρίσκεται ο τρίκλινος, δηλαδή ο κύριος χώρος διαμονής των νοικοκυριών, με μεγάλο ηλιακό, δηλαδή εξώστη, στην ανατολική πλευρά. Χρονολογείται στο β' μισό του 14ου αιώνα με α' μισό 15ου αιώνα. Σε κοντινή απόσταση βρίσκεται μία ακόμη εξέχουσα οικία, γνωστή ως οικία Λάσκαρη.
- Μονή Περιβλέπτου: Το καθολικό είναι κτισμένο δίπλα και εν μέρει μέσα στον βράχο. Ιδρύθηκε από τον δεσπότη Μανουήλ Καντακουζηνό και τη σύζυγό του Ισαβέλλα ντε Λουζινιάν, γνωστή και ως Ζαμπέα. Οι τοιχογραφίες, έργα υψηλής ποιότητας που απονέμουν πνευματικότητα, είναι προϊόν συνεργασίας πολλών ζωγράφων. Είναι ένα από τα καλύτερα παραδείγματα κωνσταντινουπολίτικης τέχνης του β' μισού του 14ου αιώνα.
- Μονή Παντάνασσας: Ανακαινιστής της μονής ήταν ο Ιωάννης Φραγγόπουλος, πρωτοστράτηγος (στρατιωτικός αξιωματούχος) και καθολικός μεσάζων (υψηλό αξίωμα), σύμφωνα με γραπτή επιγραφή στο κέντρο του τρούλου του δυτικού υπερώου και τα τέσσερα ανάγλυφα μονογράμματα στο επίθετο του κιονόκρανου του νοτιοδυτικού κίονα, καθώς και τα έξι μονογράμματα στο ανώτερο τμήμα της δυτικής όψης του ναού. Το καθολικό της μονής, αφιερωμένο στην Θεοτόκο, είναι κτισμένο κατά τον μεϊκτό τύπο και εντυπωσιάζει με τις αναλογίες του και τα ιδιαίτερα μορφολογικά και κατασκευαστικά χαρακτηριστικά του. Οι εξαιρετικές τοιχογραφίες ξεχωρίζουν για τους τολμηρούς χρωματικούς συνδυασμούς τους.
- Η πόλη του Μυστρά ακολουθεί ένα βασικό τριμερές σχήμα. Στην κορυφή του λόφου έχει χτιστεί η ακρόπολη. Η Άνω Πόλη εκτείνεται από την ακρόπολη μέχρι το μέσον περίπου του λόφου και η Κάτω Πόλη καταλαμβάνει το κατώτερο τμήμα του μέχρι τους πρόποδες. Ο διπλός οχυρωματικός περίβολος οριοθετεί τις δύο οικιστικές ενότητες. Κοσμικά κτήρια καταλαμβάνουν κάθε γωνία της πόλης-κάστρου, ενώ οι εκκλησίες είναι επίσης πολλές, συχνά με ταφικό χαρακτήρα.

10. Κύριος δρόμος του οικισμού ήταν η δεσποτική ή μέση οδός, γύρω από την οποία αναπτυσσόταν ένα σύμπλεγμα ακανόνιστων δρόμων. Στον Μυστρά η Μέση Οδός ξεκινά από την Πύλη Μονεμβασίας, οδηγεί στην κεντρική πλατεία της Άνω Πόλης και καταλήγει στην Πύλη του Ναυπλίου. Οι απότομες κλίσεις και οι στενοί λιθόστρωτοι δρόμοι δυσκόλευαν την κίνηση των κατοίκων, ιδίως κατά την μεταφορά μεγάλων φορτίων. Η κυκλοφορία γίνεται με ανηφορικά καλντερίμια (λιθόστρωτα δρομάκια). Η ελεύθερη διέλευση μέσα από ιδιωτικούς χώρους εξασφαλίζεται με τα «*διαβατικά*», θολοσκέπαστους κοινόχρηστους χώρους στο ισόγειο των οικιών. Την κίνηση διευκολύνουν και οι «*φαλτσωνιές*», αποτμημένες γωνίες στα κατώτερα τμήματα των σπιτιών, που διαπλάτνουν κατά τόπους τον δρόμο.

11. Ο κεντρικός ναός στο συγκρότημα της Μητρόπολης είναι αφιερωμένος στον άγιο Δημήτριο, που ήταν προστάτης άγιος του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου. Είναι «*μεικτού τύπου*» καθώς το ισόγειο του είναι τρίκλιτη βασιλική και ο όροφος σταυροειδής εγγεγραμμένος με τρούλο.

12. Τα παλάτια είναι σύμπλεγμα κτηρίων που χτίστηκαν σε διάφορες φάσεις από τον 13ο αιώνα έως τον 15ο αιώνα. Αποτελούν το αρχιτεκτονικό κέντρο του οικισμού και την έδρα του δεσπότη. Στην ευρύτερη συνοικία κατοικούσαν οι πολιτικοί και στρατιωτικοί αξιωματούχοι, λόγιοι και ευγενείς.

13. Η Μονή Αγίας Σοφίας είναι οχυρωμένη και έχει υπόγειο δεξαμενή νερού (κινστέρινα). Ιδρύθηκε επίσης από τον πρώτο δεσπότη του Μυστρά Μανουήλ Καντακουζηνό και μετατράπηκε σε καθολικό μικρής ανδρικής μονής, γνωστής ως Ζωοδότης Χριστός το 1365. Η ανοικοδόμηση του ναού με το ΒΑ παρεκκλήσιο χρονολογείται μεταξύ 1348-1354. Το καθολικό έχει γλυπτό διάκοσμο και τοιχογραφίες του β' μισού του 14ου αιώνα.

14. Κάστρο: προστατεύει το υψηλότερο πλάτωμα και έχει δύο περιβόλους, έναν εσωτερικό και έναν εξωτερικό. Στο ΒΔ μέρος του πλάτωματος είναι κτισμένη η κατοικία του διοικητή του κάστρου.

15. Η Ισαβέλλα Λουζινιάν ήταν κόρη του φραγκοκύπριου ηγεμόνα Guy de Lousignan και της βυζαντινής αρχόντισσας Θεοδώρας Συργιάνεινας. Ήταν γεννημένη και μεγαλωμένη στην Θεσσαλονίκη, και συνδεόταν με στενούς συγγενικούς δεσμούς με τη βασιλική οικογένεια της Κύπρου. Σε πηγές της εποχής απαντά και με τα ονόματα Μαρία ή Μαργαρίτα. Μετά το θάνατο του συζύγου της εγκατέλειψε τον Μυστρά για να διεκδικήσει τις κτήσεις της στην Κύπρο.

16. Η πρακτική της αναγραφής επίσημων εγγράφων στους τοίχους ή κίονες ναών είναι συνήθης κατά τους παλαιολόγειους χρόνους. Στον Μυστρά αετός από τους κίονες της Μητρόπολης, στο νοτιοδυτικό παρεκκλήσι του ναού της Οδηγήτριας (Αφεντικού) έχουν αντιγραφεί στους τοίχους τέσσερις χρυσόβουλλοι λόγοι του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Β' και του αυτοκράτορα Μιχαήλ Θ' με προνόμια και γεωπαροχές προς τη μονή Βροντοχίου.

17. Την προσωνμία Πλήθωνα έδωσε ο ίδιος στον εαυτό του, για να θυμίζει τον αρχαίο φιλόσοφο Πλάτωνα, τον οποίο θεωρούσε άμεσο πνευματικό του διδάσκαλο. Βλ. και σελ. 21 και σημ. 22.

18. Η Σύνοδος της Φερράρας-Φλωρεντίας (1438-1439) αποτελεί μία ακόμη διπλωματική κίνηση του αυτοκράτορα Ιωάννη Η' Παλαιολόγου, να επιτύχει τη βοήθεια της Δύσης ενάντια στην οθωμανική απειλή, μέσα από την ένωση των δύο Εκκλησιών. Αν και επήλθε μια συμφωνία ανάμεσα στις δύο πλευρές τελικά δεν απέδωσε πολιτικά οφέλη στους Βυζαντινούς, επιτείνοντας τον διχασμό στο εσωτερικό της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Μέσα από τις κινήσεις που γίνονται για την ένωση των δύο εκκλη-

σιών και τις επισκέψεις των βυζαντινών αυτοκρατόρων στη δυτική Ευρώπη εντείνεται το ενδιαφέρον των λογίων της Δύσης για τη μελέτη των Ελλήνων κλασικών, οι οποίοι διδάσκονται στα ιταλικά πανεπιστήμια. Αναζητούν ή αντιγράφουν ελληνικά χειρόγραφα, τα μεταφράζουν στα λατινικά και επιδίδονται στη μελέτη τους. Παράλληλα εντείνεται η διαμάχη μεταξύ των οπαδών του αριστοτελικού σχολαστικισμού και των οπαδών της ελεύθερης σκέψης του Πλατωνισμού. Στο πλαίσιο της συνόδου της Φερράρας-Φλωρεντίας τα μαθήματα του Πλήθωνα για τον Πλατωνισμό θέτουν τις βάσεις για την επικράτησή του ως βάρος του Αριστοτελισμού. Η συρροή βυζαντινών λογίων στη Δύση είναι ιδιαίτερα έντονη κατά τον 15ο αι. και συμβαδίζει με την εμφάνιση και ανάπτυξη του κινήματος της Αναγέννησης.

19. Γκαίτε, Γιόχαν Βόλφγκανγκ. 1979. *Ελένη, κλασικορομαντική φαντασμαγορία*. Μετ. Θρασύβουλος Σταύρου. Τίτλος πρωτοτύπου: Johann Wolfgang von Goethe, *Helena: klassisch-romantische Phantasmagorie* (1827).

20. Ο «Φάουστ» του Γκαίτε, προπαντός το δεύτερο μέρος, σε μεγάλο βαθμό δραματίζεται στην Ελλάδα. Ο Φάουστ αναζητώντας το «ωραίο» πηγαίνει πρώτα στη Θεσσαλία και στη συνέχεια στην Πελοπόννησο. Εκεί ιδρύει το βασίλειό του στην Αρκαδία, παντρεύεται την ωραία Ελένη και κάνουν έναν γιο, τον Ευφορίωνα. Με αυτόν τον δεσμό εκπληρώνεται ο πόθος του μορφωμένου Γερμανού να ταυτιστεί με το «αληθινό, όμορφο, καλό» - το κλασικό ιδεώδες.

21. Η μονή Βροντοχίου, η μονή του Ζωοδότη Χριστού (σημερινός ναός αγίας Σοφίας), η μονή της Περιβλέπτου και η μονή της Παντάνασσας. Μόνον η μονή Παντάνασσας λειτουργεί σήμερα.

22. Ο "τύπος του Μυστρά" εμφανίζεται για πρώτη φορά στο ναό της Παναγίας Οδηγήτριας ή Αφεντικού (αρχές 14ου αι.). Έχει υποστηριχθεί, ότι ο όροφος (τα υπερρώα) στους ναούς του *μεικτού τύπου* προοριζόταν για τα μέλη της άρχουσας τάξης του Μυστρά. Μετά το 1443 μετατράπηκε σε ναό *μεικτού τύπου* και ο μετροπολιτικός ναός του Αγίου Δημητρίου. Ορισμένοι ερευνητές θεωρούν ότι η μετατροπή έγινε, για να πραγματοποιηθεί εκεί η στέψη του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου ΙΑ' Παλαιολόγου (1449), σύμφωνα με το αυτοκρατορικό εθιμοτυπικό της Κωνσταντινούπολης.

23. Η φράση του Πλήθωνα σε μετάφραση στα νέα ελληνικά "*Λοιπόν είμαστε βέβαια Έλληνες στην καταγωγή εμείς, τους οποίους κυβερνάνε και είσθε βασιλείς, όπως μαρτυρεί η γλώσσα και η πατροπαράδοτη Παιδεία*". Ο σπουδαίος λόγιος βρήκε στο Μυστρά το κατάλληλο περιβάλλον για να ιδρύσει φιλοσοφική σχολή και να εκφράσει τις ιδέες του, που βασίζονταν σε εκείνες του Πλάτωνα. Η συμβολή του στην ανάδειξη της αρχαίας ελληνικής σκέψης και της ελληνικότητας της βυζαντινής αυτοκρατορίας θεωρείται τόσο σημαντική, ώστε χαρακτηρίστηκε ο "*ελευταίος των Βυζαντινών και πρώτος των Νεοελλήνων*".

24. Πολλοί μαθητές του Πλήθωνα, όπως ο Βησσαρίωνας, ο Μανουήλ Χρυσολωράς, ο Χαριτώνυμος Ερμώνυμος, ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης κ.ά μετά την οθωμανική κατάκτηση του Μυστρά το 1460, καταφεύγουν στη Δύση, κυρίως στην Ιταλία, όπου δίνουν νέα πνοή στην καλλιέργεια των ελληνικών γραμμάτων.

25. Κώστας Ουράνης, «*Η παραμυθένια ατμόσφαιρα του Μυστρά*», *Ταξίδια, Ελλάδα*, 1986, 115-120

26. Φώτης Κόντογλου, *Ο Μυστράς, Ταξίδια*, Αθήνα 1992, 105-119.

27. Η Βαρβολομαία Acciaiuoli θεωρούνταν η ομορφότερη όλων. Παντρεύτηκε τον Θεόδωρο Α' Παλαιολόγο. Για την Ισαβέλλα και την Κλεόπα βλ. και σελ. 15.

βιβλιογραφία

Αρβανιτόπουλος Στ.Ι., *Η πόλη του Μυστρά (1262-1460): Η πολεοδομική οργάνωση και η λειτουργία ενός υστεροβυζαντινού αστικού συγκροτήματος*, 2 τόμ., Αθήνα 2022.

Ασπρά – Βαρδαβάκη Μ. – Μ. Εμμανουήλ, *Η μονή της Παντάνασσας στον Μυστρά: Οι τοιχογραφίες του 15ου αιώνα*, Αθήνα 2005.

Αχειμάστου-Ποταμιάνου Μ., *Μυστράς: Ιστορικός και αρχαιολογικός οδηγός*, Αθήνα 2003.

Δρανδάκης Ν.Β., *Μάνη και Λακωνία* (επιμ. Χ. Κωνσταντινίδη), τόμ. 3, *Λακωνία – Μελέται*, τόμ. 4, *Λακωνία – Ανασκαφή και έρευνα*, Αθήνα 2009.

Ετζεογλου Ρ., «'Έγγραφο εν τῷ Μυζιθρᾷ': Βιβλιογραφικές δραστηριότητες στον Μυστρά κατά τον 13ο και τον 14ο αιώνα», *Δελτίο της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας* 26 (2011), 181 – 192.

Ετζεογλου Ρ., *Ο ναός της Οδηγητρίας του Βροντοχίου στον Μυστρά: Οι τοιχογραφίες του νάρθηκα και η λειτουργική χρήση του χώρου*, Αθήνα 2013.

Καλαμαρά Π. – Α. Μέζια (επιμ.), *Ωρες Βυζαντίου, Έργα και ημέρες στο Βυζάντιο: Η πολιτεία του Μυστρά, Μυστράς Αύγουστος 2001 – Ιανουάριος 2002* (κατ. έκθ.), Αθήνα 2001.

Λούβη-Κίζη Α., *Η φραγκική πρόκληση στον βυζαντινό Μυστρά: Περίβλεπτος και Παντάνασσα*, 2 τόμ., Αθήνα 2019.

Μαρίνου Γ., *Άγιος Δημήτριος: Η μητρόπολη του Μυστρά*, Αθήνα 2002.

Ντέλλας Γ., «Στοιχεία πολεοδομικής οργάνωσης του βυζαντινού Μυστρά», στο Ε. Κώτσου (γεν. εποπ.), Α.Γ. Βοσκάκη – Ευ. Μέρμηγκα (επιμ.), *Διεθνές Επιστημονικό Συμπόσιο προς τιμήν του ομότιμου καθηγητή Γεωργίου Βελένη, Θεσσαλονίκη 2017: Πρακτικά/International Symposium in Honour of Emeritus Professor George Velenis, Thessaloniki 2017: Proceedings*, Αθήνα 2021, 967-990.

Ξανθάκη-Καραμάνου Γ. (επιμ.), *Το Βυζάντιο κατά τους παλαιολόγειους χρόνους: Σχέσεις Ανατολής και Δύσεως και αφετηρία του Νέου Ελληνισμού, Πρακτικά Συνεδρίων, Μυστράς 2015 και 2016/Byzantium in the Palaeologan Era: Relations between the East and the West and the Origin of Modern Hellenism, Conference Proceedings, Mystras 2015 and 2016*, Αθήνα 2017.

Ορλάνδος Α.Κ., «Τα παλάτια και τα σπίτια του Μυστρά», *Άρχεϊον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος* 3 (1937), 3 – 114 (και σε ηλεκτρ. έκδ., Αθήνα 2000).

Σίνος Στ. (επιμ.), *Τα μνημεία του Μυστρά: Το έργο της Επιτροπής Αναστήλωσης Μνημείων Μυστρά/The Monuments of Mystras: The Work of the Committee for the Restoration of the Monuments of Mystras*, Αθήνα 2009.

Σμαρνάκης Γ., *Βυζαντινή Αναγέννηση και Ουτοπία: Ο Πλήθων και το δεσποτάτο του Μυστρά*, Αθήνα 2017.

Τάντσας Α., «Μια θεσσαλονικιά πριγκίπισσα στην αυλή του Μυστρά: Η Ισαβέλλα των Λουζινιάν από τη Θεσσαλονίκη στον Μυστρά», *Θέματα Αρχαιολογίας* 3:1 (2019), 52-71.

Χατζηδάκης Μ., *Μυστράς: Η μεσαιωνική πολιτεία και το κάστρο: Πλήρης οδηγός των παλατιών, των εκκλησιών και του κάστρου*, Αθήνα 1987 (1η έκδ.).

Dufrenne S., *Les programmes iconographiques des églises byzantines de Mistra*, Παρίσι 1970.

Kalopissi-Verti S., “Mistra: A Fortified Late Byzantine Settlement”, στο J. Albani – E. Chalkia (επιμ.), *Heaven and Earth: Cities and Countryside in Byzantine Greece*, Αθήνα 2013, 224 – 239.

Louvi-Kizi A., *La rencontre pacifique de deux mondes chrétiens: Les monastères de la Péribleptos et de la Pantanassa à Mistra*, Αθήνα 2022.

Millet G., *Monuments byzantins de Mistra: Matériaux pour l'étude de l'architecture et de la peinture en Grèce aux XIVe et XVe siècles*, 3 τόμ., Παρίσι 1910.

Papamastorakis T., “Myzithras of the Byzantines/Mistra to Byzantinists”, στο Τ. Κιουσοπούλου (επιμ.), *Οι βυζαντινές πόλεις (8ος – 15ος αιώνας): Προοπτικές της έρευνας και νέες ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, Ρέθυμνο 2012, 277 – 296.

Runciman St., *Mistra: Byzantine Capital of the Peloponnese*, Λονδίνο 1980 [σε ελλ. έκδ., μτφρ. Π. Κορρέ – Τζ. Καπατσώρη, Αθήνα 1986 (1η έκδ.), 2017 (2η έκδ. διορθωμένη)].

Sinos St., *The Late Byzantine Palace of Mistras and its Restoration*, Αθήνα 2021.

Πηγές στο διαδίκτυο

http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2397

<https://whc.unesco.org/en/list/511/>

Αρχαιολογία και Τέχνες, Αρχαιολογικοί χώροι, Μυστράς (Α. Λούβη-Κίζη):

https://www.archaiologia.gr/blog/archaeological_site/μυστράς/

Εθνικό Οπτικοακουστικό Αρχείο, Μυστράς: Η τελευταία βυζαντινή πολιτεία (ταινία ντοκιμαντέρ):

http://www.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=4030&thid=18339

Ευρωπαϊκό Κέντρο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων, Εξερευνώντας τον κόσμο του Βυζαντίου/Exploring the Byzantine world:

<http://exploringbyzantium.gr/EKBM/Mystra/MystraPage?name=diadromi&lang=gr&id=5#>

Υπουργείο Πολιτισμού, Η καστροπολιτεία του Μυστρά:

<https://www.culture.gov.gr/mystras-edu/index.html>

προέλευση εικόνων

Εξώφυλλο: ΦΩΤΟΓΡΑΦΗΣΗ

1. ΦΩΤΟΓΡΑΦΗΣΗ

2. <http://el.travelogues.gr/item.php?view=61344>

3. ΦΩΤΟΓΡΑΦΗΣΗ

4. <http://el.travelogues.gr/item.php?view=48675>

5. ΦΩΤΟΓΡΑΦΗΣΗ

6. ΦΩΤΟΓΡΑΦΗΣΗ

7. <https://paletteart.wordpress.com/2012/06/06/%CF%87%CE%B1%CF%84%CE%B6%CE%B7%CE%BA%CF%85%CF%81%CE%B9%CE%AC%CE%BA%CE%BF%CF%82-%CE%B3%CE%BA%CE%AF%CE%BA%CE%B1%CF%82-%CE%BD%CE%AF%CE%BA%CE%BF%CF%82-%CE%BC%CF%85%CF%83%CF%84%CF%81%CE%AC%CF%82-1973/>

8. ΦΩΤΟΓΡΑΦΗΣΗ

9. ΦΩΤΟΓΡΑΦΗΣΗ

10. ΦΩΤΟΓΡΑΦΗΣΗ

11. <https://www.nationalgallery.gr/el/sulloges/collection/sulloges/olophos-tou-mustra.html>

12. ΦΩΤΟΓΡΑΦΗΣΗ

ΜΝΗΜΕΙΩΔΕΙΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ
στα ελληνικά μνημεία unesco

Υπουργείο Πολιτισμού

Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων,
Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων
Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ISBN XXX-XXX-XXX-X